

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 2005.
YEAR 2005.

Свеска 9
Volume 9

UDK: 910.1

Оригиналан научни рад
Мирко Грчић¹

ТЕОРИЈСКИ, МЕТОДОЛОШКИ И ДИДАКТИЧКИ ПРОБЛЕМИ
РАЗВОЈА ГЕОГРАФИЈЕ

Апстракт: У раду се преосмишљавају резултати, утврђују проблеми, и покрећу питања развоја географије као научне дисциплине и наставног предмета. Истиче се значај теоријско-методолошког развоја географије за утврђивање њеног места у систему наука, позиције у систему образовања и функције у друштву.

Кључне речи: Географија, теорија, методологија, дидактика, методика.

Abstract: The work is rationalizing the results, establishing the problems and initiating the issues of development of geography as scientific discipline and subject of teaching. The work is, as well, emphasizing the significance of theoretical and methodological development of geography in order to establish its position in system of sciences, position in system of education and its function within the society.

Key words: Geography, theory, methodology, didactics, methodic.

Увод

У географији је потребно стално преосмишљавати резултате, утврђивати проблеме и осветљавати их новом светлошћу, која покреће научну мисао и помаже да се дубље продре у свет непознатог. Теоријско-методолошки развој географије важан је за утврђивање њеног места у систему наука, позиције у систему образовања и функције у друштву. Однос теорије и методологије према дидактици и методици географије је, према речима руског географа Н. Н. Баранског, као однос стратегије и тактике - грешке начињене у стратегији не могу се исправити ни најбољом тактиком. Науку без теорије је польски географ З. Хојнишки упоредио са ситуацијом Барона Минхаузена, који је покушавао да се извуче из воде вукући сам себе за косу нагоре. Шта је суштина географије? Чему служи географија? Зашто се њоме бавимо? Географи интуитивно знају одговор на та питања, али ако их питате... западају у ситуацију Томе Аугустину који у "Исповестима" каже:

¹ Проф. др Мирко Грчић, Географски факултет, Београд.

"Ако ме питаши шта је простор, рећи ћу ти не знам. Ако ме не питаши, знам шта је". Да ли је то знак кризе географије или кризе географа? Овде ћемо укратко дати нацрт питања чиме се бави географија (предметни аспект), каква је то наука (прагматични, структурално-спознајни аспект), каква је њена друштвена улога (функционални аспект) и какав је њен положај и значај у школи (дидактички аспект), с циљем да она буду основа за ширу дискусију.

Шта је предмет географије?

Ово питање за географију се показало крајње болећиво. За разлику од многих других наука географија је аморфна, расплињена. Географи у шали кажу: "Дубина географије је у њеној ширини". Као у свакој шали, и овде има делић истине. У прилог томе довољно је присетити се низа нових грана које су се појавиле у последње време на "географском стаблу": медицинска географија, геодемографија, геоекологија, туристичка географија, географија културе, религије, криминала итд. Позиви да се расправља о предмету и месту у систему наука, код многих географа изазива одбојност, на такве позиве одмахују као на досадну муву. Многима је очигледно, лакше да се држе формуле: "Географија - то је оно чиме се бавимо ми - географи".

У позитивистичкој традицији (онтолошкој) основа класификације наука је *онтологијски (предмени) критеријум*. Свака научна дисциплина има свој предмет, дефинисан као скуп објекта, својстава, релација, процеса. Предмет није исто што и објект. Објект је доступан емпиријском истраживању, на пример планета Земља, док је предмет модел одређених својстава, релација и процеса који нису доступни непосредној опсервацији. Тако на супрот јединственог објекта, Земље, имамо више различитих предмета, које изучавају различите науке о Земљи. Диференцијација наука о Земљи врши се кроз предметну концептуализацију, тј. одређивање предметних модела који представљају истраживачка поља научних дисциплина. Према онтолошком критеријуму, географију можемо дефинисати као науку која описује и објашњава диференцијацију површине Земље. Али, предмет географије дефинисан према онтолошком критеријуму не уклапа се у класификацију наука подељену на природне и друштвене науке. Таква дефиниција предмета истраживања доводи у питање посебност географије као науке. Није спорно да географија изучава Земљу и човека, природу и друштво, споран је концепт - како то изучавати, односно објашњавати., како повезати две врсте закона, две природе - биолошку и социјалну у човеку?

У свом корену географија је установљена не на онтолошкој основи, већ на *ејсисистемолошкој*, која проистиче из начина схватања и објашњења предмета истраживања. Стoga, у дефинисању предмета мора се поћи од теоријског концепта или од метода. У фундаменталним наукама, које су теоријски развијене, предметни модели су садржани у основним теоријама и тиме јасно дефинисани. У географији нема основних теорија, постоје *парадигме* као што су хоролошка (просторна), регионална, пејзажна (ландшафтна), геосистемска. Предметни супермодели у њима су склопови појава опсервиралих на површини Земље (региони, предели, геосистеми). Парадигме не

Сл. 1. - Географија као наука проучава сва три концепта простора. Свака једносмераносност је непожељна.

означавају целовито истраживачко поље географије, него неке аспекте истраживања, моделе мишљења. Епистемолошки приступ дефинисању предмета полази од метода. Специфика географије тражи се у методу - регионалном, картографском, комплексном геосистемском. Географија као просторна наука је методолошки ограничена, јер није створила свој властити истраживачки инструментаријум - изузев мапа и у последње време ГИС-а (глобалног мониторинга планете). Атрибут географичности је мапа, сада ту улогу преузима делимично ГИС.

Јединство или дуализам географије?

Са гледишта дефиниције предмета разликују се три приступа у географији. Први, сматра да постоји *објектиивни* предмет истраживања географије а то је Земља (површина Земље, географски омотач, геосфера) третирана као нека целина или геосистем; Други, сматра да географија истражује *просторне релације између човека (груштава) и географске средине* (у коју спадају природни и антропогени елементи, људи као појединци и друштвене групе); Трећи ограничава свој предмет истраживања не на неку класу појава, него на *простор и размер* у којем те појаве постоје, стављајући у центар пажње положај, поделу простора и просторни поредак (регионализација). У вези с тим *географија се може дефинисати као наука о Земљи, о односима човека и географске средине, и о географском простору*. Тешкоће у вези с утврђивањем монолитне концепције предмета географије, дају аргумент за *дуализам* тј. поделу географије на:

1. Физичку географију (природну) и
2. Друштвено-економску географију (географију човека).

Проблем монизма и дуализма у географији је много дискутован код нас 1950-их година. На Конгресу географа Југославије у Љубљани 1962. г., преовладало је мишљење у корист географског монизма. На X Конгресу географа Југославије у Београду 1974. г., предложено је да се појам *географије* замени појмом *система географских наука*. У таквом поимању географија је схваћена као скуп дисциплина које чине мост између природних и друштвених наука. Ипак треба нагласити, да одређивање предмета сваке од тих дисциплина наилази на проблем сличан као у целој географији. Колико год ми покушавали да прикажемо да у географији владају интеграционе тенденције, не можемо побећи од стварног стања ствари - дубоког раскола између две гране. Физички географи настављају да говоре језиком различитим од социо-економских и регионалних географа, развијајући методолошку оријентацију која је ближа суседним природним наукама.

Физички географи одређују своју припадност географији кроз предмет, тј. кроз истраживање посебне врсте просторно-временских система географског омотача и њихових компонената, док друштвени (и регионални) географи црпе основу "географизма" у хоролошкој концепцији тј. за њих је "географично" све оно што показује територијалне разлике. А пошто на Земљи практично неманичега што не показује територијалне разлике, логично је да искључити нешто из сфере друштвеноекономске и регионалне географије није могуће. "Списак тих појава може сасвим буквально укључивати и такве ствари као чизме и бродове, восак, краљеве и купус" (Харшиорн Р., 1954, 176).

Сл. 2. А. - Модел географског дуализма (нейтрална ситуација)

Сл. 2. Б. - Модел географског монизма (по жељна ситуација)

Диференцијацију географије на систем дисциплина можемо упоредити с краљем Лиром, који је расподелио краљевство својим кћерима и остао сиромах без ичега. Модерна географија је настала као холистичка или синтетичка наука. Основа холистичког приступа био је концепт региона или предела. Постепени расцрт географије на физичку и друштвено-економску, а затим њихова продубљена диференцијација, може довести до губитка идентитета географске науке. Ми се често жалимо на то, да нас други не цене и не схватају. Али може ли бити другачије дотле, док ми не схватимо сами себе? Ако се не позабавимо изналажењем мостова између две гране географије, тада нам прети потпуна пропаст. Налажење мостова значи и практичну сарадњу, тј. заједничка истраживања и што је главно, истраживање заједничке методолошке платформе за цео систем географских наука.

Идентитет није само свест о сродству и заједничкој прошлости, него и услов савремене кохеренције или јединства. Позната прича о доктор Цекилу и мистер Хајду, подсећа нас на комплексност проблема идентитета. Двојна личност, или два човека у једном телу, намећу много питања о односу духовног и физичког и идентитету личности. Аналогија није савршена али је инструктивна за географију из два разлога: Први, да идентитет може настати на неколико различитих нивоа и да сваки мора имати неку унутрашњу кохеренцију коју не можемо сагледати ако не поставимо питање "идентитет као шта?" Други, да неки посебан идентитет потиче не само од унутрашњег јединства (властитог "ја") него и разлика од остатка света ("ми" и "они"). Идентитет географије није мање сложен од идентитета мистер Хајда. Ова аналогија не значи да је географија у основи шизофренична, у смислу двојне личности, него да губитак јединства значи губитак једног класичног атрибута географског мишљења - целовитости, и у вези с тим важног питања *о месецу човека на Земљи*.

Каква је у суштини наука географија?

Ово питање се односи на дилему научног карактера географије. За разлику од онтолошког начина класификације наука, који је смртоносан за географију, епистемолошки начин ставља је у централну позицију. Наиме, кантовска филозофија полази од две основне форме постојања (априорне форме спознаје - време и простор) и издваја две основне науке - историју и географију. Епистемолошки критеријум одређује начин схватања истраживаног предмета. Истраживање појава са антропоцентричног гледишта - то је специфична особеност "географског приступа".

Ту долазимо до проблема специфичних односа субјекта спознаје и предмета истраживања. С тим у вези разликују се два супротна филозофско-методолошка приступа у географији: сцијентистички (позитивистички) и антисцијентистички (хуманистички), на који се надовезују хуманистичка и радикална оријентација.

Сцијентистички приступ схвата географију као емпиријску науку, независну од субјекта (истраживача). Тада приступ доминира у физичкој географији, где задобија различит карактер - од уског емпиранизма (фактографија) и инструментализма (мерење), до реализма (разумевање, опсер-

вација појава и научно објашњење). Сцијентистички приступ доводи до редукције сложених целина, специјализације и диференцијације географије. Емпиријска истраживања у физичкој географији приближавају језик географије физици, хемији и биологији, док у друштвеној географији захтевају мулти- и интер- дисциплинарну сарадњу не само с природним него и са друштвеним наукама, које деле сцијентистичко становиште, као што су економија, демографија, емпиријска социологија.

Антицијентистички приступ укорењен је у друштвено-економској географији, која нема чисто емпиријски карактер и садржи субјективне елементе који проистичу из система вредности. У идеји те концепције географија - наспрот егзактним природним наукама - не треба да истражује објективну физичку стварност са гледишта независног регистратора факата, него да истражује људски свет, каквим га доживљавају и схватају људи који га насељавају. Између человека и средине постоји повратна спрега. Главни мотив тога приступа је убеђење о одвојености спознаје света человека од света природе (антинатурализам) и одвојености начина те спознаје, разумевања и функције. Корени тог приступа потичу од концепта "опсервације учесника" у делима Видал де Ла Блаша. Човек се смешта "у" физички свет, а не "изван" њега. Савремени предели су резултат људских делатности и одлука. Сложени предели, који чине средину человека, често имају у суштини естетску или етичку димензију, која је у сцијентистичком приступу занемарена. Сами појмови регион, средина, предео (пејзаж, ландшафт) су производ људске свести. Ово становиште представљају данас *хуманистички* (бихевиористички) и *радикални приступ* у географији. У радикалном приступу географија је јако идеологизована, ослоњена на критички приступ друштвеној стварности, а у хуманистичком има елементе езотерије.

Постмодернистички правац (посебно из круга париског постмодернизма) покушава дефинисати географију као науку, која се не разликује програмски од литературе. Ипак, постмодернизам значи негацију науке, деструкцију научних парадигми.

Према томе, савремена географија чини мостовску дисциплину између природних и друштвено-економских (или хуманистичких) наука, које имају изразит дуализам истраживачких поља, предмета и метода. Тај дуализам у методолошком погледу се заоштрава тамо где се одустаје од сцијентистичког приступа. Прихваташем нових праваца, као што су хуманистичка и радикална географија, или покушаја постмодернистичке интерпретације, који се односе углавном само на друштвену географију, тај дуализам се про-дубљује, дајући географији карактер хуманистичке дисциплине.

Чему служи географија?

Функција географије је различита у емпиријском (сцијентистичком) и неемпиријском (антицијентистичком) моделу науке. Као емпиријска наука географија испуњава три основне функције:

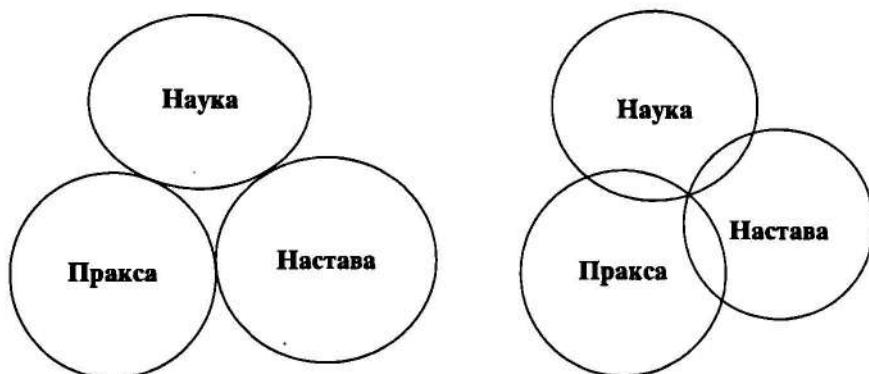
1. **Спознајну**, повезану с истраживачким поступком који је базиран на откривању и утврђивању факата и њиховом објашњењу;
2. **Практичну**, повезану с просторним планирањем и пројектовањем,

3. Образовну, у вези с едукативном делатношћу и развојем културе.

У прошлости је доминирала спознајна и образовна функција географије. Њен циљ је упознавање *светарности* (*света*). Међутим, географски факти су постали доступни свима путем телевизије, интернета, компакт дискова и других средстава комуникација, тако да географска истраживања губе ореол тајанствености, којег имају друге науке. Утилитарна функција је посредна, заснована на томе да географска знања чине само основу за решавање практичних проблема, на пример планирања, прогнозирања промена или одрживости развоја.

Данас се експонира практична функција географије, у виду решавања проблема који се односе на *примене светарности*, путем конструисања пројекта или планова. Полазећи од филозофије Канта, регион је ефекат "субјективног организовања и уређивања света кроз субјект". Ако је "географија то што раде географи", долази се до практичне функције географије. Географи најчешће раде као експерти у домену оцене утицаја човека на животну средину, као специјалисти у области просторног планирања и уређења предела, специјалисти у домену планирања размештаја и локације индустријских и других објеката, специјалисти у домену истраживања квалитета живота. Поставља се питање, коме је потребна географија која нема везе с привредом, са социјалним проблемима? Без таквих веза сама "чиста географија" ће се претворити у суви лист и ... одумрети. Прелазак од спознајне на применењену географију подразумева прелазак од дескриптивне методологије на методе пројектовања, оптимизације и управљања геосистемима.

Потпуна трансформација географије у практичну науку ипак није могућа. Као хуманистичка наука (бихејвиористичка) географија испуњава углавном спознајну функцију, базирану на индивидуализму и субјективној интерпретацији човека "у његовој двозначности, амбивалентности и сложености". У радикалном приступу тежиште примене науке се преноси на радикалну критику тзв. "капиталистичког друштва" и његове поправке.

Сл. 3. - Графички приказ релација између функција географије:
А - непо жељена ситуација, Б - по жељена ситуација.

Каква је позиција географије у систему наука?

Позиција географије зависи не само од њеног формалног предмета него и од њеног доприноса развоју других наука. Ту је важно питање, шта то географија зна и шта може да каже, а да то није већ познато у другим наукама? *Географија је по својој сушиини наука ио зледа на свеј, интегриси-йлинарна. Зашио је њено месић на раскришту наука, и то баш шамо, где се истражују комплиексни проблеми и међусобне интракциије природе и друштва.* У решавању тих проблема учествују и друге науке. Задатак географије је, да изврши синтезу резултата. Постоји и повратна веза, али она није тако очигледна, што побуђује поједине представнике сродних наука да потцењују значај географије. Различити специјалисти "копају" по свом предмету и не виде један другог. Потребан је неко "на површини", које да обједини и синтетизује резултате њихових "ископавања", а то је географ. Положај географије на контакту наука - то је главна њена особеност, која одређује тешкоће и значај тој науци. Као илустрација те тврђње има једна изрека да: "лепота расте на раскришту". То се у потпуности може рећи за географију.

Позиција географије у науци у погледу њеног утицаја на друге науке, слаби у вези с техничким бављењем науком. Развој техничких наука, које имају практичну функцију, потиснуо је значај наука које имају претежно спознајну функцију. "Техничко бављење науком" (по Хабермасу) врши се под одређеним деловањем непосредних друштвених потреба за средствима производње, оруђима рада тј. средствима деловања на природу. Као резултат тога дошло је до несклада у нивоу развитка поједињих наука. Неке од њих биле су снажно стимулисане. То су науке које стварају могућност за јаче деловање на природу, које обезбеђују развитак технике, снабдевање човечанства оруђима рада и оруђима уништења како ових тако и људи... Оне су отишли далеко напред. Друге су се нашле у позицији друштвених "пасторака". То су природне науке, науке о средини и друштву. Али овде се упоредо са огромним могућностима прогреса крију велике опасности. Сада као резултат таквог неравномерног развитка науке, човечанство располаже снажним средствима деловања на природу, али мало зна како ова средства правилно да примењује (Анучин, 1967).

Сл. 4. - Географија на раскришту

Географија се нашла на новом раскршћу, између "техничких" тј. применјених и теоријских истраживања, између лепог и корисног. Данас када преовлађује техничко бављење науком, географија буди мали интерес својим концепцијама и теоријама. У истраживачко поље географије залазе суседне науке. Слаба дифузија концепција и резултата географских истраживања је важан сигнал слабљења позиције географије, посебно према новом, више практичном приступу науци у XXI веку. То се може сматрати за интелектуалну и практичну драму географије. Повратак на холистичке традиције географије тражи се данас у оквиру геоекологије и географског информационог система - ГИС-а (Љешевић М., 1994).

Каква је позиција географије у друштву?

Позиција географије у школи, култури, средствима масовних медија, јако је спречнута са њеном позицијом у науци. Географија је кроз људску историју имала прворазредну улогу у ширењу хоризоната људског знања и испуњавању "белих мрља" на карти света. Географ-истраживач заузимао је високо место на друштвеној лествици, непосредно уз свештеника и лекара. Каква је позиција географа данас? Какву улогу има географија у друштву?

Данас до друштва не допиру довољно она суштинска достигнућа географије у сфери праксе, која се односе на проблематику животне средине, просторног планирања, регионализације. Географија не може живети од старе славе. Њена позиција у будућности зависиће од тога колико ће географи бити спремни да решавају значајне проблеме цивилизације, као што су проблеми заштите животне средине, преструктуирања друштвено-економских система у просторном аспекту, и други.

У неким срединама географија задобија идеолошку функцију у облику геополитике. Били смо сведоци у протеклој деценији, како су лажне геополитичке слике о појединим регионима (као што је Балкан), и народима (као што је српски) постали скупа роба на светском медијском тржишту. Научник-географ нема право да се предаје емоцијама или притисцима ових или оних друштвених група. Као што је познато, друштвеним емоцијама често се придржују мржња и егоистични групни интереси. Јован Цвијић је као "научник који није имао других мотива или интенција осим да утврди истину" и који се трудио "да спречи злоупотребу науке од неке нације", био управо због тога изложен нападима од стране националшовиниста са разних страна (Цвијић, Архив САНУ). У политичким круговима у његовој властитој земљи називали су га "Султан" а сам Цвијић је, према Јовану Жујовићу, мислио за себе да је "научник и само научник и да све то не вреди ни пенија" (Жујовић Ј., 1986).

Са друге стране, тежња ка неутралној науци је утопија - знање и моћ су на пољу географије неразмрсиво измешани. У неким временима и просторима географи су учествовали с ентузијазмом у националистичким и идеолошким манипулатијама и развијали представе о одређеним просторима и народима у маниру у којем су политичке и војне елите то тражиле од њих, за развој по правилу различитих облика национализама. У неким друштвима географија је била коришћена за стварање екстремних идеологија (пример нацизма, расизма) које су биле узрок милиона невиних

жртава. И у балканском поднебљу неки географи су били опседнути не научном, него историјском мисијом властите нације и сопственом "славом" у тој историји.

Географи данас треба да заузму веће дистанце, академске релације или чак критички однос према унутрашњем и међународном поретку. Географи су ти који могу да направе истинску демократију, тиме што ће радити на ширењу научне истине, која је предуслов за хуманизацију и демократизацију сваког друштва. Зато географи треба да буду свесни своје друштвених мисије и своје стручно и научно знање не треба да стављају у службу шовинизма, расизма, ксенофобије, етничке нетолеранције и других недемократских идеологија. Научник-географ који се осећа позваним да изађе изван оквира сопствене научне компетенције, и да на политичкој сцени или у масмедијима узме учешће у дискусији за постављање одређених друштвених циљева, треба да буде коректан, и да изван граница своје професионалне компетенције, не користи своју титулу или припадност одређеној научној институцији да би тиме дао већу тежину мишљењу или идеји коју заступа. Са друге стране, тврђење политичара да за све могу да обезбеде "научне" експертизе, као покриће за своје одлуке, дискредитују и политичаре и научнике. Има примера нетолеранције, манипулатије или погрома интелектуалаца, у вези са партијском припадношћу. Толеранција научника је поштовање њихове потребе, да формирају индивидуални систем вредности, који ће се онда пренети на колективни систем вредности. Још код Гетеа налазимо цитат: "У наукама је ипак неопходна апсолутна слобода - зато што се човек тада бори не за данас и сутра, него за незамисливо време унапред".

У новој друштвено-политичкој ситуацији, у земљи која надокнађује значајну цивилизацијску заосталост, географи треба да учествују у истраживањима:

- трансформације привреде (преструктуирање);
- изградње демократског уређења (транзиција);
- реформе јавне администрације (регионализација);
- власничке трансформације (приватизација);
- заштите и унапређење животне средине (екологизација);
- реформе и унапређења географског образовања.

Да ли је наша географија за то припремљена?

Српска (Цвијићева) географска школа има значајне традиције и научна достиљнућа. Независно (антидогматско) мишљење и научна достиљнућа наше географије могу бити важан чинилац прилагођавања европским структурима. Међутим, зашто је српска географија подлегла маргинализацији у овом важном периоду промена, када смо тако много могли дати нашем народу? Зашто је српска географија нема академских лидера, који би их мобилисали за заједничку акцију? Зашто је много дипломираних географа отишло у друга занимања? Функција наше географије углавном се задржавала на локалном нивоу (студије општина, региона, насеља). У стратешким студијама наши географи ипак нису третирани као важан партнери.

Каква је позиција географије у школи?

Географија игра важну едукативну улогу. То што о њој говоримо на крају, не треба да значи да је најмање важна. Мноштво факата и формализованих појава, типичних за појединачне наставне предмете - то су главне бољке савременог програма образовања. У тој ситуацији, географија, као синтеза која омогућује посматрање појединачних факата у специфичним контекстима и скалама вредности, могла би постати не само основа целовите визије стварности, него критеријум за едукативну селекцију информација. Један од главних задатака географије је превазилажење дихотомије између реалистичке слике стварности коју стварају природно-техничке науке и идеалистичке визије хуманистичких наука, укључујући утицаје естетике, литературе, историје, филозофије. Географија нас учи да гледамо истовремено очима хуманисте и природњака, у циљу да обухватимо целокупност појава на површини Земље. У том смислу, географија која омогућује "разумевање света", важна је на сваком нивоу образовања.

По правилу сви дидактичари признају висок ранг географије у школи, сматрајући да је тај предмет неоправдано потиснут на маргину. Између осталог узроци су:

- Мала заинтересованост академских географа за школску географију. Тим питањима се често баве универзитетски професори који не осећају до краја школу и њене проблеме;
- Нејасна поделе географије на "универзитетску" (схваћену као научна дисциплина) и "школску" (као наставни предмет), које имају различите задатке;
- Пропусти у образовању и усавршавању наставника географије;
- Неприлагођености наставних програма перцепцији и узрасту ученика. Неодређеност циљева и дескриптивност садржаја су значајан узрок потискивања и дестабилизације географије и угрожавања њеног положаја у школама.

У настави географије треба експонирати више њене спознајне вредности и њену практичну примењивост у животу. Кроз школску географију треба да буду заступљене и сродне науке, као што су геологија, геофизика, астрономија, економија, просторно планирање, демографија и друге научне дисциплине. Извор грађе за наставне јединице не може бити универзитетска географија, већ одговарајући школски уџбеник. Географија, а посебно географија Југославије и српских земаља, равноправно с матерњим језиком и историјом - чини културолошки елемент у општем образовању.

Проблеми заштите и унапређења животне средине морају бити важан елемент наставе географије на свим нивоима образовања. Треба ставити нагласак на изучавање географије српских земаља и локалне средине ученика. Настава о отаџбини не треба да иде на уштрб наставе о другим регионима света, који су важни за развој духа толеранције и разумевања за културне посебности људи који у њима живе. Већи значај треба посветити великим силама и интеграцијама, не запостављајући ни наше суседне државе. У настави географије треба максимално користити теренску наставу, расположива дидактичка средства. У настави треба обраћивати географске јединице (регион, крај) а не само јединице административне

поделе (републике, покрајине, општине). У настави географије треба тежити активирању васпитних ефеката - естетских и патриотских.

Како даље?

Географија ако жели да поврати пољуљану позицију и значај у науци и образовању треба све више да се окреће интердисциплинарним темама, проблемској обради сложених тема које захтевају шири спектар знања и умења, као што су глобални процеси, проблеми животне средине, природне непогоде, демографске промене, неравномеран регионални развој, регионализам и национализам. Од тога, у којем степену географији-педагози буду спремни за ту врсту еволуције, зависиће место и улога географије у систему образовања. У ту сврху треба:

1. У географској науци развијати теоријско-методолошке дискусије о суштини, предмету, задацима и методама истраживања. Нашим географима треба омогућити да се шире укључују у међународне истраживачке пројекте и да унапређују друге облике међународне научне сарадње;
2. У школској географији ојачати улогу овог предмета у основним и средњим школама и гимназијама. Важно је да ученици из разреда у разред иозучавају тај предмет са два часа недељно, и да га предају дипломирани географи;
3. На универзитетима треба ојачати позицију географије на факултетима који производе стручњаке за различите друштвене делатности;
4. Проширити географско просвећивање становништва путем телевизије, интернета, ЦД-а, штампе и других облика масовних медија;
5. Редфинисати циљеве географије и иновирати програме и уџбенике из географије. Укратко, то значи следеће:

Циљеве наставе географије као што су патриотизам, хуманизам - формирање личности, развој географског мишљења - формирање научног погледа на свет, треба допунити новим циљевима, као што су: развој еколошке културе, бизнис културе, критичког мишљења, глобалног мишљења, етичке и верске толеранције. Са оваквим циљевима очекује се да ће концепт школске географије бити ослобођен од замарајуће дидактичке дескрипције и фамозних "концентричних кругова". Глобални циљ географије је да гради мостове не само између наука, него и између локалних територија, етичких заједница и света. У вишеетничкој средини, каква је наша, основни циљ наставе географије је да научи људе да заједно живе у једној заједничкој држави. Регионална мозаичност и истицање посебних идентитета може повећати ризик од ксенофобије и конфликата. Имплементација наставе географије за мирну коегзистенцију мора узети у обзир различите географске разmere и концепте као што су разумевање континуитета од локалног до глобалног, укључујући идеје о идентитету, толеранцији и универзалности.

Програме наставе географије треба растеретити од баласта фактографије и стерилних садржаја. Потребно је да они одражавају савремене промене и односе у сложеним светским збињањима у међусобној интеракцији на глобалном и националном плану, као и утицаје на осетљиве мул-

тиетничке средине. Јован Цвијић је пре више од једног века, у приступној беседи на Великој Школи, истакао да "публика политичку географију држи за главну дисциплину географску - и, нема сумње, да она спада у важне елементе општег образовања, и да јој у нижој и средњој настави ваља дати доста места" (Цвијић, 1893). Осим тога, данашњи програми географије треба више да указују на актуелне геополитичке, економске и друге животне проблеме нашег друштва и народа, као што су:

1. Глоблани процеси промена и њихове еколошке и економске последице за наш народ;
2. Деградација животне средине (загађивање ваздуха и воде, ерозија тла, дефорестрација, смањивање биодиверзитета);
3. Природне непогоде (земљотреси, поплаве, суше, пожари и друго) и њихов утицај на социоекономски развој;
4. Демографске промене, проблеми демографске транзиције, проблеми у вези са променама размештаја становништва (урбанизација, миграције, деаграризација);
5. Неравномеран регионални социоекономски развој и његове последице за коришћење геопотенцијала у пољопривреди, индустрији и услугама;
6. Регионализам и национализам у вези с етничким, социјално-економским и политичким конфликтима и њиховим решавањем.

Ови проблеми су актуелни и значајни за географе истраживаче и предаваче, који *шеже да дају људима наду, уверење и способност да се боре за један бољи свет*. То је уједно главни циљ географске науке и наставе.

На крају видимо, да је теорија и методологија географије још увек каменита стаза. На ту стазу мора stati сваки географ, који тежи да достигне звездане висине своје науке.

ЛИТЕРАТУРА

- Анучин В. А.,** *Дијалектика савремене географије*, "Дијалектика", 1/1967, Београд, 1967.
- Graham E.,** *Снитет in Anglo-American geography*, in: Compton P. A., Pecsi M. (eds.), Theory and practice in British and Hungarian Geography, Studies in Geography in Hungary, 24, Akademia Kiado, Budapest, 1989.
- Грчић М.,** *Неки филозофски проблеми друштвене географије*, у књ. "Идејне и друштвене вредности географије", ЦМУ, Београд, 1987.
- Грчић М.,** *Дојринос настапаве географије развоју еколошке културе*, Зборник VI југословенског симпозијума "Унапређење наставе географије у Југославији", СГД, Београд, 1983.
- Грчић М.,** *Географистичке науке и њихов однос према геоекологији*, "Екологија и географија у решавању проблема животне средине", СГД, псебна издања, књ. 69, Београд, 1990.
- Грчић М.,** *Теоријско-методолошка штапања иолијичке географије*, Зборник радова, св. CLVII, Географски факултет, Београд, 1997.

- Грчић М., Научне школе у йолијићкој географији и геојолијиши,**
Зборник радова ГИ "Јован Цвијић" САНУ, књ. 47-48, Београд, 1998.
- Грчић М., Системско-структурни приступ и савремена географија,**
Глобус, 11, Београд, 1979.
- Грчић М., Примена системског приступа у савременој географији као**
конкретизација принципа материјалистичке дијалектике,
"Хоризонти урбанизма", ЈУГИНУС, Београд, 1980.
- Грчић Љ. и Грчић М., Циљеви наставе географије у концепту међународне иновације за географско образовање,"Глобус", 22, Београд, 1997.**
- Ђурић В., Грчић М., Јаћимовић Б., Поява и развијак економске географије у Србији,** Монографија поводом 100 година географског факултета, Београд (у штампи).
- Ђурић В., Концепт географије,** VI конгрес географа, Љубљана, 1962.
- Илић Ј., Положај географије у систему наука, у књ. "Идејне и друштвене вредности геогрефије", ЦМУ, Београд, 1987.**
- Љешевић М., Савремени хоризонти и будућност географске науке,** "Глобус" бр. 18-19, СГД, Београд, 1994.
- Радовановић М., Теоријско-методолошке основе географије,** (скрипта умножена за студенте), ПМФ, Београд, 1980.
- Радовановић М., Географија као фундаментална наука о геосистемима са посебним освртом на однос географске теорије и материјалистичке дијалектике,** "Идејне и друштвене вредности географске науке", ЦМУ, Београд, 1987.
- Hartshorne R., Political geography,** in. James P. and Jones C., (eds.), Inventory and prospects, Syracuse, 1954.
- Chojnicki Z., O geografii,** "Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia", IV, UJ IG, Krakow, 1999.
- Цвијић Ј., Архив САНУ, ф. Цвијића 14460/III-G-a-10, ф. 4.**
- Цвијић Ј., Данашње смање географске науке,** приступно предавање на Великој школи, "Наставник", св. 3., књ. IV, Државна штампарија, стр. 1-34 засебног отиска. Београд, 1893.
- Жујовић Ј., Дневник. Необјављени рукописи II,** Београд, 1986, с. 70.

Mirko Grčić

THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND DIDACTICAL PROBLEMS IN GEOGRAPHY

Summary

In this work the author is tackling the key theoretical and methodological issues of geography. In the form of questions and answers he is discussing on problems of geography as teaching subject, processes of differentiation and integration of geography science, on the essence and character of geography as science, on social functions of geography, on position of geography in system of science, on position of geography in

the society, on position and role of geography in school. Tackling these issues the author has been considering various theoretical approaches and methodological directions within the modern universal geography in the form of discussion, exposing in the same time, his own views from the aspect of Serbian school of geography. The author has, in the ending, instead of inference, pointed out the guidelines of future development and progress of geography science and teaching. The work is interesting for both, geographers engaged with theory and methodology of geography and for teachers engaged with didactic and methodic of teaching geography.